

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΥ

Χάλκινη ενεπίγραφη κύλιξ από την Ακρόπολη

Στην κ. Εύη Τουλούπα, επίτιμη Έφορο Ακροπόλεως

Το δημοσιευόμενο χάλκινο αγγείο βρέθηκε ανατολικά των νότιων επιστυλίων του οπισθονάου του Παρθενώνα, στη συμβολή δυτικού και νοτίου τοίχου, στο κενό διάστημα μεταξύ επιστυλίων και λίθων του διαζώματος, κατά την αναστηλωτική επέμβαση που πραγματοποιήθηκε το 1994.¹ Εντοπίστηκε σε ανάστροφη θέση στην επάνω επιφάνεια του επικράνου της ΝΔ παραστάδος καλυμμένο από στρώμα λεπτόκοκκης λατύπης που προέρχεται από επί τόπου κατεργασία των ανώτερων στρώσεων αρχιτεκτονικών μελών κατά την τοποθέτηση στην οριστική τους θέση. Το οξειδωμένο εσωτερικό του αγγείου περιείχε κατάλοιπα χρωστικής ύλης με έντονο ερυθρό χρώμα, ανάμικτα με μαρμαρόσκονη, τα οποία είχαν διαχυθεί και επάνω στη μαρμάρινη επιφάνεια.

Σύμφωνα με τον αναστηλωτή Δρα Πέτρο Κουφόπουλο, το αγγείο αρχικά βρισκόταν στην άνω έδρα λίθων της νότιας ζωφόρου στην περιοχή αυτή (για την επιφάνεια της οποίας απαιτείτο έλεγχος της επιπεδότητος με σημείωση με κόκκινο χρώμα, πριν από την τοποθέτηση των υπερκείμενων μελών του θράνου) και από αδεξιότητα έπεσε σε κενό βάθους 2,05μ., ώστε ήταν δύσκολο να ανακτηθεί για περαιτέρω χρήση από τους αρχαίους τεχνίτες.²

Για την συζήτηση σχετικά με το αγγείο ευχαριστώ την καθηγήτρια Αλίκη Μουστάκα που μεσολάβησε για την επικοινωνία μου δια ηλεκτρονικής αλληλογραφίας με την Δρ. Αναρέτα Τουλουμτζίδου (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). Την κ. Τουλουμτζίδου ευχαριστώ ιδιαίτερα για βιβλιογραφικές υποδείξεις και πληροφορίες σε ζητήματα σχετικά με το είδος και το υλικό του αγγείου. Πρωτίστως θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον φίλο Άγγελο Ματθαίου για την πρόσκληση να δημοσιευθεί το κείμενό μου από την Ελληνική Επιγραφική Εταιρεία, για τις βιβλιογραφικές υποδείξεις και τις παρατηρήσεις του· επίσης τα μέλη της εκδοτικής επιτροπής του *Γραμματείου* Έλενα Ζαββού, Δρα Γεωργία Μαλούχου και Γιώργο Παπαδόπουλο για την αποδοχή του κειμένου μου προς δημοσίευση στο περιοδικό και για τις χρήσιμες υποδείξεις και τις παρατηρήσεις τους.

Για τις άδειες μελέτης και δημοσίευσης, την παραχώρηση φωτογραφιών και ποικίλες διευκολύνσεις οφείλω ευχαριστίες στους κάτωθι: Α' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων: τις Δρ. Άλκηστη Χωρέμη και Ελένη Κουρίνου. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Τμήμα και Εργαστήριο Χαλκών Αντικειμένων: τις Δρ. Ελένη Ανδρεοπούλου-Μάγκου και Νομική Παλαιοκρασά. Μουσείο Ακροπόλεως: τον καθηγητή Δημήτριο Παντερμαλή, την αρχαιολόγο Σταματία Ελευθεράτου, τον σχεδιαστή Αλέξανδρο Νίκα και τον φωτογράφο Βαγγέλη Τσιάμη. Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, Διεύθυνση ανασκαφών της Αγοράς: τον καθηγητή John Camp και τις αρχαιολόγους Jan Jordan και Sylvie Dumont.

1. Την αναστηλωτική επέμβαση στον οπισθόναο πραγματοποίησε η Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης, με επικεφαλής τον αρχιτέκτονα Δρα Πέτρο Κουφόπουλο, σε συνεργασία με την Α' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (τόρα Εφορεία Αθηνών). Το αγγείο βρέθηκε κατά την διάρκεια εργασιών καθαρισμού.

2. Κουφόπουλος 1994, 46, σχέδιο 14 (κάτοψη επιστυλίων νότιας πλευράς οπισθονάου με τη θέση ανεύρεσης), εικ. 6-8. Δεν είναι πιθανή η περίπτωση το περιεχόμενο του αγγείου να προοριζόταν για τον χρωματισμό μερών της ανάγλυφης επιφάνειας της ζωφόρου, καθώς είναι ευνόητο ότι η επιζωγράφιση των ορατών επιφανειών θα γινόταν συνολικά έπειτα από την τοποθέτηση του θράνου που έφερε επίσης γραπτή διακόσμηση.

Το αγγείο εστάλη από την διεύθυνση της αρμοδίου Εφορείας στο εργαστήριο Χαλκών αντικειμένων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, προκειμένου να συντηρηθεί και να αναλυθεί το περιεχόμενό του. Η χημική σύσταση των υλικών που περιείχε ερευνήθηκε από την χημικό Δρ. Ε. Ανδρεοπούλου-Μάγκου, η οποία τότε υπηρετούσε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Σύμφωνα με τη διατύπωση του σχετικού εγγράφου, όπου περιγράφονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης, “από τη στοιχειακή χημική ανάλυση με ατομική απορρόφηση προκύπτει ότι πρόκειται για μια συνθετική κόκκινη χρωστική ουσία, η οποία αποτελείται κυρίως από μαρμαρόσκονη (CaCO₃), μίνιο (Pb₃O₄, κόκκινο), αιματίτη (Fe₂O₃, κόκκινη ώχρα) και λίγο ψευδάργυρο (Zn)”.³ (εικ. 1)

Έπειτα από τη συντήρηση, παρατηρείται ρωγμή μήκους 0,015μ. στην ακμή που διαμορφώνεται μεταξύ χείλους και σώματος, και η κατατομή του αγγείου εξακολουθεί να παρουσιάζει αισθητή παραμόρφωση, όπως φαίνεται στις εικ. 3-4. Το σώμα του αγγείου είναι κοίλο, ημισφαιρικό με μείωση προς το κέντρο και έχει κοίλο πυθμένα. Με τον ώμο του αγγείου συνδέεται μέσω οξυκόρυφης ακμής το χείλος, στενό ταινιωτό που στρέφεται έντονα προς τα έξω.

Διαστάσεις: διάμετρος 0,17-0,18μ., ύψος 0,04μ., ύψος χείλους 0,015μ. και πάχος τοιχώματος 0,002μ.

Η συντήρηση αποκάλυψε κατά μήκος της επιφάνειάς του την εξής εγχάρακτη αναθηματική επιγραφή (εικ. 3-5).

Ύψος γραμμ. 0,005μ.

Ναύαρχος ἀνέθεκεν Ἀθηναίαι.

Το όνομα *Ναύαρχος* απαντά ως πατρωνυμικό σε κατάλογο βουλευτών χρονολογούμενο περί το 370 π.Χ. (Ag. XV 492.63): Ναυκλήης Ναύαρχο Ἄλαιεύς. Σε κατάλογο (IG XII 6, 262.63) βουλευτών των Αθηναίων κληρούχων στην Σάμο, χρονολογούμενο στα μέσα του 4ου αι. π.Χ., αναγράφεται⁴ ένας Ναύαρχος Ἄλαιεύς. Εξαιτίας της σπανιότητας του ονόματος είναι πιθανόν να είναι ομώνυμος εγγονός του πατέρα του βουλευτού Ναυκλέους Ν. Ἄλαιέως. Επίσης μαρτυρείται *Ναύαρχος* Θορίκιος, βουλευτής σε κατάλογο του 305/4 π.Χ. (Ag. XV 58.74).⁵

Η επιγραφή της κύλικος θα πρέπει να θεωρηθεί ως η πρωιμότερη σωζόμενη μνεία του ονόματος *Ναύαρχος* στους αρχαϊκούς χρόνους. Δεν θα μπορούσε βέβαια να αποκλειστεί και η αρχική εμφάνιση του ονόματος σε κάποια από τις αποσπασματικές υστεροαρχαϊκές επιγραφές χάλκινων αγγείων και ελασμάτων από την Ακρόπολη, όπου το πρώτο συνθετικό του ονόματος του αναθέτη είναι *ναυ-*, όμως σε κάθε μια από αυτές τις περιπτώσεις το όνομα είναι δυνατόν να συμπληρωθεί ποικιλοτρόπως.⁶

3. Τα στοιχεία που περιέχονταν αναφέρονται ως εξής: Ca 61,95. Pb 6,10. Fe 6,90. Zn 0,58. Mg 0,72. K 0,14. NA 0,07. CO₃ +.

4. Την υπόδειξη και την προτεινόμενη ταύτιση οφείλω στον Γιώργο Παπαδόπουλο και τον ευχαριστώ πολύ.

5. *LGPN* II, 325, s.v.

6. Βλ. λ.χ. *IG* I³ 802 (Raubitschek, *DAA* 80): Ναυ[- -]. Άλλα ονόματα με την ίδια ρίζα, όπως Ναυκράτης, Ναυκρατίδης, Ναυκύδης, Ναύμαχος, Ναύνικος εμφανίζονται μεταξύ των Αττικών ονομάτων από τα μέσα του 5ου αι. π.Χ., βλ. *LGPN* II, 325-326, s.vv. Μαρτυρούνται επίσης τα Ναυαρχίδης

Από το σχήμα των γραμμάτων της επιγραφής και τις συγκρίσεις με εγχάρακτες επιγραφές σε χάλκινα αγγεία, εξαρτήματα χάλκινων σκευών και άλλα μεταλλικά αντικείμενα, η δημοσιευόμενη κύλιξ μπορεί να χρονολογηθεί στο 1ο τέταρτο του 5ου αιώνα και πιθανότερα στο διάστημα 500-480 π.Χ. Με τη χρονολόγηση αυτή συμφωνεί και η σύγκριση του σχήματος επί μέρους γραμμάτων σε λίθινα ενεπίγραφα αναθήματα, κυρίως σε βάσεις διαφόρων τύπων και σε λεκάνες περιθρονηρίων, από την Ακρόπολη.⁷

Η εξωτερική επιφάνεια του αγγείου καλύπτεται με σκούρα καστανοπράσινη πατίνα με μπλε αποχρώσεις κατά τόπους, η οποία έχει αποκτήσει στιλπνή υφή μετά από την συντήρηση, ενώ σε περιοχές κοντά στο χείλος η οξειδωση είναι εντονότερη (εικ. 2). Το σχήμα του αγγείου και τα κυκλοτερή ίχνη φθοράς που διακρίνονται σε σημεία της εξωτερικής επιφάνειας, δηλ. στο κέντρο και στα πλάγια, μαρτυρούν ότι πρόκειται για κύλικα.⁸ Οι λαβές και η βάση αρχικά θα ήταν συμπαγείς, χωριστά χυτευμένες και επικολημένες, πιθανόν με τη βοήθεια κάποιου κράματος μετάλλου, αντίστοιχο με εκείνα που έχουν χρησιμοποιηθεί για την επικόλληση εξαρτημάτων χάλκινων σκευών σε άλλες περιπτώσεις,⁹ ενώ αργότερα αποκολλήθηκαν και χάθηκαν. Στο κέντρο της κάτω πλευράς είναι ευδιάκριτος ο δακτύλιος, δηλ. το αποτύπωμα που απέμεινε από την επικόλληση της βάσης.¹⁰ Στα πλάγια, χαμηλότερα από την ακμή του ώμου, σε δύο σημεία διακρίνονται ίχνη από την επικόλληση της μας λαβής. Από τα ίχνη αυτά συνάγεται ότι τα παραπάνω εξαρτήματα είχαν χαθεί ή αφαιρεθεί σκοπίμως χάριν ευκολίας κατά την επανάχρηση του αγγείου. Ένδειξη δεύτερης χρήσης είναι πιθανόν και τα τυχαία χαράγματα μορφής χιαστί που διακρίνονται στην επιφάνεια της κάτω πλευράς. Από τον τόπο ανεύρεσης και το περιεχόμενο της κύλικος συνάγεται ότι το σώμα της χρησιμοποιήθηκε στον θριγκό του οπισθονάου του Παρθενώνα ως φορέας χρωστικής ύλης για εργασίες, όπως η σημείωση με κόκκινη βαφή εξέργων αδροδουλεμένων περιοχών αρχιτεκτονικών μελών του μνημείου, που έπρεπε να αφαιρεθούν κατά την τελική λείανση των μαρμαρίνων επιφανειών, χάριν ελέγχου της επιπεδότητας και ακρίβειας στην τοποθέτηση των μελών από τους αρχαίους μαρμαροτεχνίτες.¹¹ Η ανεύρεση χάλκινων λαβών κυλικών τύπου Merrythought (ή wishbone)¹² σε κενά διαστήματα μεταξύ ορισμένων ανατολικών μετωπών και των αντιθημάτων τους, τα οποία περισυνέλεξα και κατέγραψα όταν παρακολουθούσα τις εργασίες αποσυναρμολόγησης του θριγκού του ανατολικού περσού του Παρθενώνα (1987-1988), εκ των υστέρων με οδηγεί στο

(IG II² 4553) και Ναυαρχίς (IG II² 8737). Την υπόδειξη οφείλω στην Γεωργία Μαλούχου και την ευχαριστώ πολύ. Το όνομα Ναύμαχος αναγράφεται και σε ενεπίγραφο χάλκινο ειδώλιο ταύρου του τελευταίου τετάρτου του 6ου αι. π.Χ. από το ιερό της Ήρας Ακραιάς και Λιμενίας στην Περαχώρα, βλ. Payne 1940, I, 136, πίν. 43, 5-7.

7. IG I³ 775 (DAA 233), 842 (DAA 289), 832 (DAA 296), 921a (DAA 348), 927 a-c (DAA 350), 935 (DAA 354).

8. Το αγγείο, όταν αποκαλύφθηκε, είχε εκληφθεί ως φιάλη. Κουφόπουλος 1994, 46.

9. Κράμα κασσιτέρου, μολύβδου ή ψευδαργύρου. Βλ. σχετικά Chavane 1982, 32, σημ. 27. Cronyn 1990 (ανατύπ. 1992) 162. Brijder-Stibbe 1997, 21 κ.ε. Για περιπτώσεις χάλκινων λαβών κυλικών τύπου Merrythought-wishbone με ίχνη κράματος επικόλλησης βλ. Πελεκίδης 1915, Παράρτ. 21-22, Payne 1940, 164-165, πίν. 66, 6-7. Η παρουσία ψευδαργύρου που διαπιστώθηκε κατά την ανάλυση του περιεχομένου του αγγείου, ίσως αποτελεί σχετική ένδειξη, εν τούτοις δεν είναι σαφές αν προέρχεται από το κράμα του οξειδωμένου εσωτερικού του αγγείου ή από το συγκολλητικό υλικό των εξαρτημάτων. Δειγματοληψία από το ίδιο το αγγείο για ανάλυση του κράματος δεν έχει γίνει εφικτή ως σήμερα.

10. Η διάμετρος περί τα 0,15μ. παρέχει τη διάμετρο της άνω απόληξης του στελέχους της βάσης. Βλ. σχέδιο εικ. 6.

11. Κουφόπουλος 1994, 46. Korres 2002, 384-385.

12. Πελεκίδης 1915, 21-22. Payne 1940, 164-165, πίν. 66, 6-7.

συμπέρασμα ότι τα εξαρτήματα αυτά θα είχαν αποσπαστεί από αντίστοιχα σκεύη που είχαν χρησιμεύσει για τον ίδιο σκοπό, δηλ. ως δοχεία χρωστικής ύλης στο έργο τοποθέτησης των αρχιτεκτονικών μελών, και κατόπιν είχαν απορριφθεί επί τόπου.

Έπειτα από την παράδοση και μεταφορά από το Εθνικό Μουσείο στην Εφορεία Ακροπόλεως, το συντηρημένο αγγείο καταγράφηκε στο ευρετήριο του Μουσείου της Ακρόπολης με τον αρ. Ακρ. 20392. Αυτός ο τύπος αγγείου, από όσο γνωρίζω και έπειτα από την εξέταση τμημάτων άλλων χάλκινων κυλίκων, δεν συναντάται ανάμεσα στα γνωστά αρχαϊκά έργα τορευτικής από τις ανασκαφές της Ακρόπολης, τα οποία σήμερα φυλάσσονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Την αναγνώριση του αγγείου ως κύλικος ενισχύει η επανεξέταση μιας χάλκινης βάσης κύλικος που φυλάσσεται στην αποθήκη του Μουσείου Αγοράς (αρ. ευρ. B204). Είχε βρεθεί το 1937 στην ανασκαφή του Oscar Bronneer στην βόρεια κλιτύ της Ακροπόλεως, σε αποθήτη (φρέαρ V) με στρωματογραφημένο περιεχόμενο, μαζί με άλλα μεταλλικά αντικείμενα της ύστερης αρχαϊκής περιόδου, όπως ο χάλκινος ιπέας Μουσείο Αγοράς B177 που φέρει εγχάρακτη αναθηματική επιγραφή.¹³ Η προέλευση των αντικειμένων αυτών από την περσική επίθεση της Ακρόπολης θεωρείται βέβαιη και συνηγορεί υπέρ του συσχετισμού της βάσης με το αγγείο που εξετάζουμε, τουλάχιστον ως προς την προέλευση, τη χρονολόγηση και την τυπολογία.¹⁴ Η βάση αποτελείται από κυλινδρικό χρονοειδές στέλεχος ύψους 0,062μ. με μείωση προς τα επάνω, που φέρει λεπτό ανάγλυφο δακτύλιο στην επάνω απόληξή του (διάμ. 0,03μ., πλάτος χείλους 0,003μ.). Στο κάτω μέρος ευρύνεται και καταλήγει σε διάτρητη δισκοειδή βάση (διάμ. 0,073-0,074μ.). Η επιφάνεια και το εσωτερικό του στελέχους, καθώς και η κάτω πλευρά του δίσκου παρουσιάζουν κατά τόπους έντονη οξειδωση. Στην ελαφρά κοίλη επιφάνεια προσάρτησης προς το σώμα του αγγείου (διάμ. 0,005-0,006μ.) διακρίνονται ίχνη αιχμηρού εργαλείου, ίσως από την κατεργασία του μετάλλου εν θερμώ, ενώ δεν υπάρχουν υπολείμματα τυχόν πρόσθετου κράματος (κασσιτέρου, μολύβδου ή ψευδαργύρου) για την επικόλληση της βάσης.¹⁵ Από το σχέδιο της βάσης αρ. ευρ. Μουσείου Αγοράς B204 στη δημοσίευση του Bronneer, το οποίο χρησιμοποιήθηκε για τη συμπλήρωση του σχεδίου της κύλικος του Μουσείου της Ακρόπολης, συνάγεται ότι τα δύο αντικείμενα είναι συμβατά μεταξύ τους ως προς το σχήμα και τις αναλογίες, καθώς η ενδεικτική συμπλήρωση σε σχέδιο χαρακτηρίζεται από αρμονία (εικ. 6). Η σπανιότητα του συγκεκριμένου τύπου κύλικος γενικότερα, καθώς και μεταξύ των χάλκινων αναθηματικών σκευών και εξαρτημάτων σκευών από τις ανασκαφές της Ακροπόλεως, ενισχύει τον τυπολογικό συσχετισμό των δύο αντικειμένων, ενώ δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς και το ενδεχόμενο να συνανήκουν.¹⁶

Το γενικότερο σχήμα συναντάται σε χάλκινες και αργυρές κύλικες που χρονολογούνται σε ευρύ χρονολογικό φάσμα από τον 6ο έως τον ύστερο 4ο αιώνα π.Χ. και η προέλευσή τους αποδίδεται από τους μελετητές σε επίδραση της αχαιμενιδικής τορευτικής.¹⁷ Τα σχήματα των

13. Bronneer 1938, 209, εικ. 42-43. (Περιγραφή δελτίου: B204. Kylix base. April 26, 1937, OB. P. 88, well V, 9:15. H. 0.06 diam.bas. 0.075. Hole through center, ridge around top edge).

14. Bronneer 1938, εικ. 38-40.

15. Βλ. σημ. 9.

16. Η υπόθεση αυτή θα μπορούσε να ελεγχθεί με δοκιμή, που ως τώρα δεν ήταν εφικτή για πρακτικούς λόγους.

17. Chavane 1982, 39-40, εικ. 45-46, αρ. 24. 61-62, αρ. 30. Brijder - Stibbe 1997, 21-35, βλ. και Addendum, σημ. 41-42. (βάση Αγοράς, τέλ. 6ου αι. π.Χ.). Για την περίπτωση άλλου χάλκινου αγγείου πόσης, δηλ.

μεταλλικών κυλίκων πιστεύεται ότι επαναλαμβάνονται στην κεραμική κατά το ίδιο χρονικό διάστημα.¹⁸ Εν τούτοις δεν εντόπισα κάποιο κοντινό παράλληλο, μεταλλικό ή κεραμικό, συγγενές τυπολογικά και χρονολογικά με την κύλικα από την Ακρόπολη.¹⁹ Στοιχεία της κατατομής και της βάσης πλησιέστερα προς εκείνα της χάλκινης κύλικος διαπιστώνονται σε παραδείγματα από την Αγορά των Αθηνών. Ορισμένες μελαμβαφείς αττικές κύλικες με πόδι παρουσιάζουν κάποια γενικότερη ομοιότητα με τη χάλκινη. Μια από αυτές χαρακτηρίζεται από χαμηλό χείλος, ακμή στον ώμο όπου εφάπτονται οι λαβές και μετρίου ύψους πόδι με δακτύλιο στο σημείο ένωσης με το σώμα, όπως συμβαίνει στη χάλκινη βάση κύλικος Μουσείου Αγοράς B204. Σύμφωνα με την Lucy Talcott, ο τύπος προέρχεται από τις χειλεωτές κύλικες του 6ου αι. (lip cups) και χρονολογείται μεταξύ 480 και 450 π.Χ. Όπως παρατηρεί ο Αθανάσιος Σίδερης στη μελέτη και τυπολογική κατάταξη των χάλκινων ενεπίγραφων κυλίκων του 4ου αι. π.Χ., τις οποίες κατατάσσει στην «ομάδα του Παναίτιου», το σχήμα του σώματος (bowl) πιστεύεται ότι αποτελεί προοδευτική εξέλιξη από την εποχή της εμφάνισής του στον πρώιμο 5ο αιώνα π.Χ.²⁰ Στην περίπτωση αυτών των κυλίκων το αγγείο απαρτίζεται από τέσσερα χωριστά χυτευμένα μέρη, σώμα, λαβές και υψηλό κοίλο στέλεχος με πλαστικό δακτύλιο και δισκοειδή βάση, συγκολλημένα με χρήση κράματος.

Η παρουσία της εγχάρακτης αναθηματικής επιγραφής οδηγεί σε συγκρίσεις με ενεπίγραφα έργα τορευτικής, χρυσά, αργυρά και χάλκινα αγγεία πόσης, δηλ. ρυτά, φιάλες και κύλικες, άλλοτε αφιερωμένα στα πανελλήνια και τα άλλα μεγάλα ιερά.²¹ Στους καταλόγους των μεταλλικών αναθηματικών σκευών του Παρθενώνα και του Ερεχθείου καταγράφονται σχολαστικά αργυρές φιάλες με τα ονόματα των αναθετών τους. Μικρός αριθμός τμημάτων χάλκινων ενεπίγραφων φιαλών από την Ακρόπολη, σήμερα φυλάσσονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.²² Επίσης, ορισμένες ομφαλωτές φιάλες με ανάγλυφη διακόσμηση και μια ενεπίγραφη βρέθηκαν στο έργο αναστήλωσης του θριγκού του δυτικού περσού του Παρθενώνα, το 2012.²³

Η μεταγενέστερη χρήση του αγγείου στον Παρθενώνα, ως φορέα χρωστικής ύλης, σε συνδυασμό με την ανεύρεση απορριφθέντων χάλκινων λαβών κυλίκων, καθώς και η πιο πρόσφατη ανεύρεση χάλκινων φιαλών που ίσως χρησιμοποιήθηκαν για τον ίδιο σκοπό στο μνημείο, θα ήταν δυνατόν να εξηγηθεί με την εξής υπόθεση. Ορισμένα καλοδιατηρημένα

φιάλης διαφόρων τύπων των αρχαϊκών χρόνων βλ. ενδεικτικά Payne 1940, 149-156. Για υστεροαρχαϊκές κύλικες πιθανώς αχαιμενδικής προέλευσης, βλ. Sideris 2008, 342, εικ. 1-2.

18. Για την τροποποίηση των αγγείων πόσης της αχαιμενδικής τορευτικής στην αττική κεραμική παραγωγή, με προσθήκη λαβών και ποδιού στο σκυφοειδές σώμα, στον τύπο Acrocup, βλ. Miller 1997, 141 κ.ε. Για την βαθμιαία εξέλιξη στο σχήμα κύλικας τύπου Ρήνειας, Miller 1997, 147 κ.ε.

19. Rotroff – Oakley 1992, Princeton, 18 (τύπος Vicup: 102, αρ. 181- 182, εικ. 10, πίν. 46. Τύπος Acrocup: 103, 186, εικ. 11, πίν. 46. (Χρονολ. 480-460 BC).

20. Sideris 2000, 11 κ.ε. Sideris 2002, 167-168, εικ. 1-3, εικ. 6 (κύλικα Δωδώνης ΕΑΜ Καρ. 437 και Καρ. 824, που αρχικά είχε θεωρηθεί ως φιάλη) κ.ε.

21. Sideris 2002, 178-179.

22. De Ridder, 1896, 61-63, αρ. 178, 182-3, 185. 72-4, αρ. 219, 221 (6 χάλκινες φιάλες). Πελεκίδης 1915, παράρτ., 32 κ.ε., εικ. 40 ζ. Bathe 1892-3, 24 (μεταλλικά αντικείμενα ανασκαφής 1885-90). Sideris 2002, 178-179, σημ. 69, 76. IG I³ 559 (ΕΑΜ X 7034), 560 (ΕΑΜ X 7269), 561 (ΕΑΜ X 7263), 565 (ΕΑΜ X 7336), 569ter (ΕΑΜ X 7298).

23. Παρουσιάστηκαν από την αρχαιολόγο Ελένη Καρακίτσου σε Συνέδριο της ΥΣΜΑ στα τέλη του 2016.

μεταλλικά σκεύη που διέφυγαν της λαφυραγωγίας των πολυτιμότερων αναθημάτων του ιερού της Αθηνάς από τους Πέρσες, κατά τον καθαρισμό και ευπρεπισμό του χώρου από τα κατεστραμμένα οικοδομήματα και αναθήματα, δεν απορρίφθηκαν στους αποθέτες της περσικής καταστροφής αλλά περισυλλέχθηκαν και φυλάχθηκαν σε στεγασμένους χώρους του ιερού, ώστε αργότερα ήταν διαθέσιμα για την ανακύκλωση του υλικού τους ή για την επανάχρησή τους σε άλλες ανάγκες, όπως οι εργασίες επισκευής των ερειπωμένων οικοδομημάτων και οικοδόμησης νέων. Η τελευταία περίπτωση ισχύει για την κύλικα Μουσείο της Ακρόπολης 20392 από τον οπισθόναο του Παρθενώνα.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- DAA: A. E. Raubitschek, *Dedications from the Athenian Acropolis*, Cambridge (Mass.) 1949.
- LGPN II: M. J. Osborne – S. G. Byrne, *A Lexicon of Greek Personal Names. Attica*, Oxford 1994.
- Bathe 1892-93: A. G. Bathe, The Bronze Fragments of the Acropolis, *JHS*, 124-132.
- Brijder – Stibbe 1997: H. A. G. Brijder – M. Stibbe, A Bronze Cup in the Allard Pierson Museum, *Babesh* 72, 21-35.
- Broneer 1938: O. Broneer, Excavations on the north slope of the Acropolis, *Hesperia* 7, 209.
- Chavane 1982: M.-J. Chavane, *Vases de bronze du Musée de Chypre (IXe-IVe s. av. J.-C.)*. Collection de la Maison de l’Orient méditerranéen, 11. Série archéologique, 8, Lyon.
- Cronyn 1990 (ανατύπ. 1992): J. M. Cronyn, *Elements for Archaeological Conservation*, London-NY.
- De Ridder 1896: A. De Ridder, *Catalogue des bronzes trouvés sur l’ Acropole d’Athènes*, Paris.
- Korres 2002: M. Korres, Richtplatten, Akribie, Harmonie und Kanon στον τόμο W. Heilmeyer (έπιμ.), *Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit* (Antikensammlung Berlin, Ausstellung 2002), 384-385.
- Κουφόπουλος 1994: Π. Κουφόπουλος, *Μελέτη Αποκαταστάσεως του Παρθενόνος*, Τόμος 3α.
- Miller 1997: M. C. Miller, *Athens and Persia in the fifth century B.C.*, Cambridge.
- Payne 1940: H. Payne et. al., *Perachora I. The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia. Excavations of the British School of Archaeology at Athens, 1930-1933. Architecture, Bronzes, Terracottas*, Oxford.
- Πελεκίδης 1915: Ε. Πελεκίδης, *Ἀρχαιολογικόν Δελτίον*, Παράρτημα, 18-22.
- Rotroff – Oakley 1992: S. I. Rotroff – J. H. Oakley, *Debris from a public dining place in the Athenian Agora*, Princeton.
- Sideris 2000: A. Sideris, Les tombes de Derveni: Quelques remarques sur la toreutique, *RA*, 3-36.
- Sideris 2002: A. Sideris, Bronze Drinking Vessels Bearing Dedicatory Inscriptions, *Eirene* 38, 167-201.
- Sideris 2008: A. Sideris, Achaemenid Toreutics in the Greek Periphery, στον τόμο S. M. Reza Darbandi – Antigoni Zournatzi (έπιμ.), *Ancient Greece and Ancient Iran, Cross-Cultural encounters*, Athens 11-13 November 2006, 339-353.
- Talcott 1936: L. Talcott, Vases and Kalos-names from an Agora well, *Hesperia* 5, 333-354.

Χάλκινη ενεπίγραφη κύλιξ από την Ακρόπολη

Εικ. 1. Η εσωτερική πλευρά του αγγείου. (Αρχείο Μουσείου Ακρόπολης. Φωτ. Β. Τσιάμης).

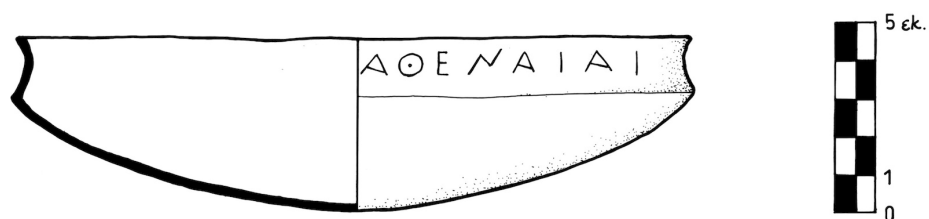

Εικ. 2. Η κάτω πλευρά. (Αρχείο Μουσείου Ακρόπολης. Φωτ. Β. Τσιάμης).

Εικ. 3-4. Η εξωτερική ενεπίγραφη όψη. (Αρχείο Μουσείου Ακρόπολης. Φωτ. Β. Τσιάμης).

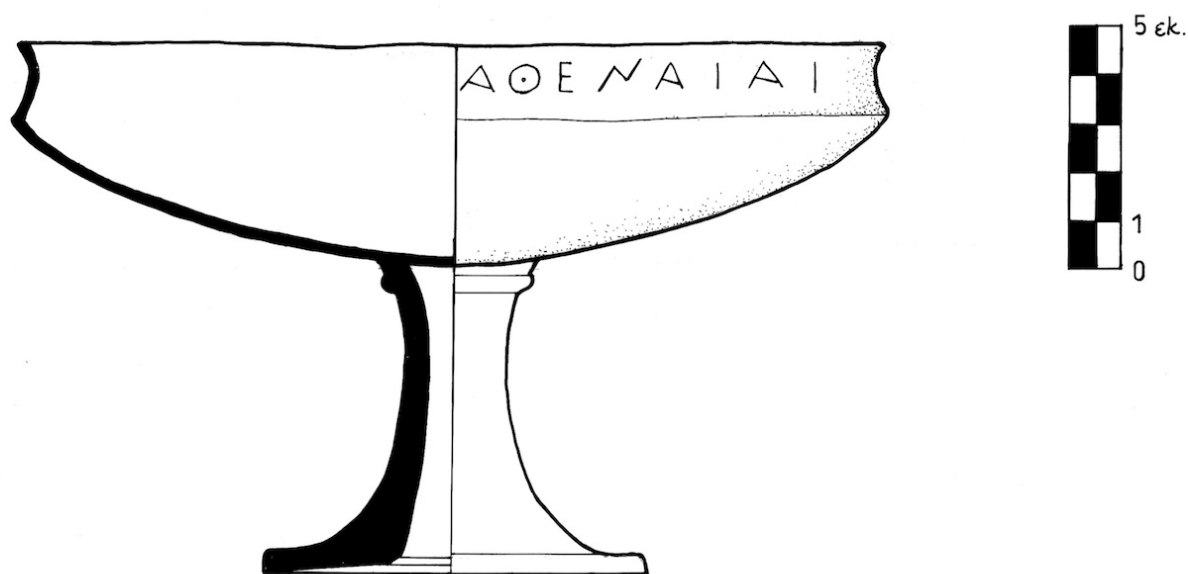
ΝΑΝΑΡΧΟΣ ΑΝΕΘΕΚΕΝ ΑΘΕΝΑΙΑΙ

Εικ. 5. Σχέδιο του αγγείου με την επιγραφή (Αρχείο Μουσείου Ακρόπολης. Σχεδ. Α. Νίκας).

ΝΑΝΑΡΧΟΣ ΑΝΕΘΕΚΕΝ ΑΘΕΝΑΙΑΙ

ΝΙΚΑΣ 2012

Εικ. 6. Σχέδιο μερικής αναπαράστασης (Αρχείο Μουσείου Ακρόπολης. Σχεδ. Α. Νίκας).